

Szikszaíné Nagy Irma: A magyar líra stílustörténete. Budapest: Osiris Kiadó (Osiris tankönyvek), 2024. 468 p. ISBN 9789632765051.

Lőrincz Julianna

Szikszaíné Nagy Irma a Debreceni Egyetem nyelvész tanáraként nemzedékek sorát tanította a magyar nyelv szeretetére, főként a szövegtan, a stilisztika és a retorika tudományokban tartott előadásaiival, valamint kiváló felsőoktatási tankönyveivel (*Stilisztika; Leíró magyar szövegtan; Magyar stilisztika; Stíluselemzés, stílusértékelés, stílusművelés – Stilisztikai gyakorlókönyv; Szövegértés – szövegelemzés – szövegalkotás gyakorlókönyv; Költészet és játék; Intertextuális tükrök*). A szerzőt az irodalmi nyelv stilisztikai vizsgálatában végzett kiváló munkájának elismeréseként a Magyar Nyelvtudományi Társaság 2024-ben Kosztolányi Dezső-díjjal tüntette ki. Legújabb, itt ismertetett egyetemi tankönyve az Osiris Kiadónál az Osiris tankönyvek sorozatban jelent meg 2024-ben. A tankönyv 8 fejezetből áll. A könyv újdonsága, hogy minden fejezetet egy intertextuális visszhangot tartalmazó rész zár le, amelyben az elemzett szerzők egy vagy több szövegére reflektáló más szerzők versszövegeit mutatja be a tankönyvíró.

Az I. fejezet *A líráról röviden* címmel a lírai műnem legjellemzőbb jegyeinek ismertetését tartalmazza. A szerző szerint a magyar líranyelvben az esztétikai rendszerek, a nyelvi közlésmódok, a poétikai alakzatok folyamatos változáson mennek át, nemcsak koroktól, hanem alkotóktól függően is. „De az alapvető *formateremtő elvek* változatlanul megőrződtek: a líra hangzása, a zenei szerkezet meghatározó, mert az kíván megfelelő ritmizáltságot” (Szikszaíné Nagy 2024, 13). A fejezetből a korábbi tankönyvekből ismert líratörténeti ismereteket kiegészítő, a szerzőnek a líraolvasás fontosságáról írt sorait emeljük még ki: „...minden mű dialogikus jellegű az alkotó (a mű) és a befogadó kommunikációjában, mert a jelentésképzés mindig nyitott, és az olvasóra vár a feladat: folytatni az értelemalkotást. Így a versszöveg mint produkció és az olvasás mint recepció párbeszédbe kerül” (Szikszaíné Nagy 2024, 14).

A II. fejezet a *Stílustörténet* címet viseli. A szerző a líratörténet kialakulásáról szólva megemlíti, hogy a stílustörténet fiatal tudománya csak a XX. század elején kezdett önálló tudományággá alakulni. A szerző a magyar líra stílustörténetét a következőképpen közelíti meg: „...a magyar irodalmi hagyomány nyelvi-stiláris értelmezése egyfajta esztétikai tapasztalat birtokában vezeti el az olvasót költészetünk befogadásához. [...] mivel a lírai művek alapvető értelmezése a nyelvük, a stílusuk megértésén alapszik, ezért a könyv magyarázatai nyelvi-stiláris alapról indulnak” (Szikszaíné Nagy 2024, 20).

A *magyar líra rövid stílustörténete* című III. fejezet sorra veszi a magyar líratörténet főbb szakaszait a legelső magyar nyelvű verstől, az *Ómagyar Mária-siralomtól* kezdve Csokonai Vitéz Mihály *A rózsabimbóhoz* című versével bezárólag. A főbb elemzett szövegek a következők: középkori népballadánk, a *Julia szép leány*; Balassi Bálint természetélményt és harmóniát sugárzó, a költő reneszánsz stílusát tükröző *Borívóknak való* című verse; Szenczi Molnár Albert zoltárfordításai közül a *23. zoltár*; Zrínyi Miklós magasztos, barokk stílusú *Peroratio* című költeménye;

Csokonai Vitéz Mihály *A rózsabimbóhoz* című könnyed, kifinomult rokokó dalstílusa. Ez utóbbi vers játékos formaérzőségével kapcsolatban idézzük a könyv szerzőjét: „Csokonai kivételesen jó formaérzőkű alkotó volt. Többnyire tiszta rímei növelik a zeneiség hatását. Maga a keresztrimes, alliterációval (*Nyílj ki, nyájasan; bokorba bolygó*) és játékos belső rimmel (*Nyílj ki, gyenge kerti zsenge*) bravúrosan zeneibbé varázsolt kérések gyengéd kérés a *rózsabimbóhoz*. [...] a túlburjánzó képességű, a dekoratív képsort paralelizmussal kiemelő struktúra révén a rokokótechnikának megfelelően a játékoság és a formamivesség fontos részeként csendül össze, mutatva a nyelvművészt” (Szikszainé Nagy 2024, 99).

A IV. fejezetben a szerző a magyar líratörténet egyéni útjait mutatja be, részletesen Kazinczy Ferenc epigrammastílusát *A mi nyelvünk* című epigramma elemzésével és Berzsenyi Dániel Horátiust evokáló nemzeti klasszicista elégikoóda-stílusát a *Horátság* című vers vizsgálatával. A Kazinczy líratörténeti szerepéről szóló részt emeljük ki a fejezetből. Kazinczy Ferenc alkotói munkásságának egy része az általános és középiskolákban is tananyag. Most a kevésbé ismert, *A mi nyelvünk* című Kazinczy Ferenc-epigrammáról írottakat idézzük Szikszainé Nagy Irma könyvéből: „*A mi nyelvünk* című epigramma feltűnően retorizált. Művésziességét az ellentétre épített szerkezeti szilárdságának, sűrítettségének, a stílusárnyalatok váltásának és a csattanós zárlatnak köszönheti” (Szikszainé Nagy 2024, 111). És íme, az epigramma első három sora:

*Isteni bája a szép Hellasnak, romai nagyság,
Francia csín, és német erő, s heve Hesperianak,
És lengyel lágyág! titeket szép nyelvem irígyel.*

A könyv V. fejezete a magyar romantikus lírastílus egyéni útjait villantja fel: Kölcsey Ferenc Vörösmarty Mihály, Petőfi Sándor és Arany János stílusának bemutatásával, az alkotók egy-egy tipikus stílusjegyeket mutató versének részletesebb elemzésével.

Kölcsey Ferenc romantikus verseiben nagyívű látomások jelennek meg. „A hazaszeretet fogalmát filozófiai és vallási síkra emelve ő alkotta meg a nemzet imáját, amelyet 1823. január 22-én öntött végleges formába (1989 óta ez a Magyar Kultúra Napja)” (Szikszainé Nagy 2024, 132). A szerző által elemzett szövegekre a retorikus érvelés jellemző, ami a nyelvi-stilisztikai megformáltságban ölt testet: a szövegek kompozíciója retorikai felépítettségű. Ugyanakkor a nyelvújítás is hatott Kölcseyre: „Láthatóan megérintette a nyelvújítás Kölcseyt, hiszen több nyelvújítási összetétel szolgálja verse gondolatiságát: *vérkönnyel; önnépe; védfala; bájkörébe*” (Szikszainé Nagy 2024, 141). A költő romantikus elégiastílusát a *Zrínyi második éneke* részletes elemzésével mutatja be a tankönyv szerzője, kiemelve azokat az alakzatokat, amelyek a romantikus látomásos képeket jellemzik.

Vörösmarty Mihály költészetéből a romantikus epigrammastílust helyezi vizsgálata középpontjába a szerző. Vörösmarty több versét elemzi részletesen, ezek közül most *A Gutenberg-albumba* című versét emeljük ki. A vers alkalmi ünnepi versnek készült a Gutenberg tiszteletére Németországban (de már a költő halála után) kiadott albumba. Szikszainé Nagy Irma részletesen elemzi a romantikus stílusra jellemző szó- és mondatalakzatokat, valamint a hangzás, a vers zeneiségét adó metrikai ismétlődésből adódó hexameter-pentameter sorpárok hatását. „A romantikus

világkép szellemében a mű a legnemesebb eszméket programszerűen szólaltatta meg: az etikus magatartást, a békeszeretetet, az emberi jogokat, a népjogokat, és mindezt gazdag érzélemvilágot feltáró metaforákban jelenítette meg” (Szikszainé Nagy 2024, 148).

Petőfi Sándor költészetében a romantikus népies stílust, a benne megjelenő szubjektív tájszemléletet (*Kiskunság*), a népies természetköltészetet (*A puszta, télen*) emeli ki a tankönyv szerzője. Petőfi látásmódjára egyszerre jellemző a tárgyiasság és a szubjektivitás, ami Petőfi egész költészetét meghatározza. A könyvben részletesebben elemzett vers *A puszta, télen*, amelyet a világosan szerkesztett verskompozíció és magyaros ritmizáltság jellemez. „A romantikus leíró vers zárlatának látványképe síkváltással politikai tartalommal telítődő vízió lesz” (Szikszainé Nagy 2024, 167).

A XIX. század végére nagy korszakváltás következik be. Arany János késő romantikától távolodó lírastílusára hívja fel a figyelmet Szikszainé Nagy Irma. „Arany lírai stílusa korszakváltó, mert összetett lírai nyelvet valósított meg. Ez a személyes érzélemvilág, pszichikai állapot sokszínűségéből fakad” (Szikszainé Nagy 2024, 187). Arany költészetében élete utolsó nagy korszakában a tárgyias, személyes hang az uralkodó. Költészetének talán legszebb darabjai az *Őszikék* versei. Ezek közül a könyv szerzője a *Vásárban* című verset elemzi részletesen. Az életképszerű keretben az emlékező lelkiállapotban zajló folyamat van a középpontban.

A VI. fejezet *A Nyugat stílusforradalmában a líra polifonizálódó stílusai* címet viseli. A szerző a fejezet bevezetésében röviden értelmezi a *Nyugat* stílusforradalmát, az 1857-es kiegészítést követően: „A nyugati szellemi áramlatok megérintették hazánkat, de nem a világképünk, csak az esztétikájuk érvényesült. A XIX. századutó és a XX. századelső időszakában a nyugati kultúra, különösen a francia, erőteljesen hatott a magyar irodalomra” (Szikszainé Nagy 2024, 192). Ebben a fejezetben Ady Endre, Tóth Árpád, Babits Mihály és Kosztolányi Dezső egyéni stílusát mutatja be a szerző több versben, részletesen általában egy-egy verset elemez a rájuk legjellemzőbb stílusirányzatok alapján.

Ady Endre a rövid életű magyar szimbolizmus legjelentősebb képviselője, egyben a magyar líratörténet kimagasló alakja. „Adyt a francia szimbolista alkotások ismerete és belső alkata is arra készítette, hogy látnokként mindent szimbólumnak képzeljen. A valós dolgokban felfedezni vélt titokzatosságok révén a reális jelenségeket mítosz látomásába foglalta bele” (Szikszainé Nagy 2024, 195). Ady mítoszteremtő szimbolizmusát Szikszainé Nagy Irma *A Tisza-parton* című vers részletesebb elemzésével mutatja be. A vers első sorában (*Jöttem a Gangesz partjairól*) többféle megfejtési lehetőség rejlik, de éppen ez a szimbolizmus lényege. „Ezek a hangulatasszociációkat keltő, visszatérő motívumok a szimbolizáció fontos összetevőiként az Ady-lírában” (Szikszainé Nagy 2024, 197). Ady verseire nemcsak a mítoszteremtés jellemző, hanem új típusú létértelmezés, a lírai én felértékelése. Lírájára jellemző az ellentételezés, a képrendszerekben megjelenő „kontrasztos jelképháló” (Szikszainé Nagy 2024, 200).

Az impresszionista stílusirányzat legfontosabb jellemzőinek bemutatása után Tóth Árpád impresszionista stílusjegyeinek elemzése következik a *Körüti hajnal* című versének részletes elemzésével. A vers esztétikai hatását az ellentét stílusesszközei

fokozzák. A vers a *vak* sötétségből kiindulva „kameramozgásokkal” jut el a távolból közelítő közelképig, a ragyogó hajnali kép megjelenítéséig. A vers meghatározó színei a *szürke* (a hajnal), a *kék* (ég), a *zöld* (az akác zöld kontyában), a *fehér* (az akác *halovány virága*), a *lila* (nyakkendő), az *arany* (a dolgozó munkaslány kezére eső fény). „A látvány hangsúlyozása miatt a vizuális és auditív csatornán érkező érzetek központi szerepre tesznek szert az impresszionista irodalom jellemzőjeként a nyelvi megjelenítésben” (Szikszainé Nagy 2024, 215).

A szecesszió stílusjegyeit Babits Mihály *Esti kérdés* című versének elemzésével mutatja be Szikszainé Nagy Irma. A vers központi témája a lét értelmére adandó válasz keresése. A szecesszió legfontosabb elemei a szövegben: a díszítettség, a képszerkezet, az indázó mondat szerkesztés. A *dajka* alapmetaforából ágazik el a többi metafora, amelyek hálózatot alkotnak a szövegben (a *lepel*, a *virágok*, a *szivárványos zománcú lepkék*):

Midőn az est, e lágyan takaró
fekete síma bársonytakaró,
melyet terít egy óriási dajka ...
oly óvatossan, hogy minden fűszál
lágy leple alatt egyenessen áll ...

A könyv szerzője részletesen szól a vers grammatikai szerkezetéről, a retorikus kompozícióról, a vers hangzásvilágáról, a bravúros rímtechnikáról, a nem verbális elemek verbalizálásáról is.

Kosztolányi Dezső a klasszikus-modern stíluskorszak költője. A költőt Julow Viktor nyomán artistikus nyelvteremtőnek nevezi Szikszainé Nagy Irma. A költő artistikus nyelvteremtő stílusát részletesen mutatja be a *Harsány kiáltások tava-szi reggel* című költeményben, amelyre jellemző az elliptikus szerkesztésű csonka mondatok használata.

Élni először itt a világom
s élni utolszor.
Látni a földet, látni csak egyszer
és soha többé.

Ezekben a csonka mondatokban az állítmány hiányzik (jó volna). A költő grammatikailag hiányos mondatai éppen azért hatnak, hogy tömörek, dísztelenek, az előbeszédet idézik. A főnévi igeneveknek versszervező funkciójuk van: mindig a mondatok elején állva, általánosan, mindenkihez szóló parancsnak hatnak a halál közelségében. Kosztolányi klasszikus-modern lírájának stílusa a legkülönbözőbb irányzatok elemeinek ötvözte költészetében, „s talán ennek is köszönhető, hogy átvezet a késő modernhez, sőt a posztmodernhez” (Szikszainé Nagy 2024, 268).

A VII., *Az avantgárd és az avantgárd utáni modernség sokszínű lírástílusa* című nagy fejezet az avantgárd szemléletformáinak rövid bemutatásával, valamint a magyar avantgárd irányzatának ismertetésével kezdődik. „A magyar irodalmi avantgárd azoknak az irodalmi mozgalmaknak a gyűjtőneve, amelyek politikai és irodalmi programjaikkal a kor világirodalmi áramlataiba kapcsolódtak, és az 1910-es évek elejétől a 40-es évek végéig az irodalom meghatározó tényezői voltak. Tagadták a hagyományos szépségeszményt, a művészeti forma gyökeres átalakítására törekedtek” (Szikszainé Nagy 2024, 273). A magyar avantgárd legfontosabb irányzatai

Kassák szerint a futurizmus, az expresszionizmus, a kubizmus, a konstruktivizmus. A kb. másfél évtizedig erőteljesen ható új irányzatok a *Nyugat* költőire is nagy hatással voltak, de végül nem vetették el teljesen a hagyományos formákat, így nyugatosok maradtak. Ennek fő oka az volt, hogy az avantgárd az emigráns irodalomban bontakozott ki, így nem lett a magyar irodalom meghatározója.

A fejezetben Kassák Lajos, József Attila, Radnóti Miklós, Szabó Lőrinc, Weöres Sándor és Pilinszky János költészetének jellemzőit mutatja be a szerző a kiemelt költők egy-egy jellemző alkotása stílusjegyeinek vizsgálatával. Az ismertetésben itt csak a Kassák Lajos stílusáról szóló alfejezetet ismertetjük röviden.

Kassák Lajos, a magyar avantgárd egyik legmeghatározóbb képviselője elutasította a *Nyugat* stíluseszményét, új költői látásmódot kívánt megteremteni. „Kassák irodalomtörténeti érdeme, hogy az avantgárd különböző irányzatait ő honosította meg a magyar költészetben” (Szikszainé Nagy 2024, 275). A részletesebben elemzett vers az *Örömhöz* című strófátlan formájú expresszionista alkotás, amelyben a költő a cselekvést helyezi előtérbe, valamint a világ radikális megváltoztatását tűzi ki célul.

Az *Örömhöz* című kassáki örömöda szabadvers, a rímektől és ritmikától megszabadított verset azonban ritmikailag szerkesztettnek érzi az olvasó. A ritmust a hozzávetőleg egyenlő hosszúságú párhuzamos szerkezetekbe tördelt sorok adják:

*Énem új arcát énekelem
s a rónák kiserkent zöldjét,
a hegyek fehér gleccsereit, [...]
s külön a kovácsok öklét,
a bankárok sárga tigrisszemeit.*

„Kassák formabontása egyben formateremtés. Az avantgárd poétikai technikának köszönhetően megszólalási módja gyakran meghökkentő expresszív szó- vagy képhasználatú, stíleklekticizmusú, az igék, igenevek által mozgást, dinamizmust sugárzó, de a költemény grammatikai szerkesztettsége mégis világos, írásmódja szabályosan írásjelezett” (Szikszainé Nagy 2024, 284).

A VIII. fejezet, a könyv utolsó fejezete *A posztmodern líra variációi* címet viseli, benne Petri György és Kovács András Ferenc költészetének stílusújító szerepét vizsgálja fel Szikszainé Nagy Irma. Itt most csak a Kovács András Ferenc költészetének újszerűségéről szóló alfejezetet ismertetjük röviden.

Kovács András Ferenc posztmodern „poezis memoriae” stílusa új szint hozott a magyar líratörténetbe. A költő különböző maszkok mögé rejtőzve úgy kapcsolódik a lírai hagyományokhoz, hogy az elődök szövegeinek „elferdítése” ellenére felfedezhetők bennük a parodizált előd szövegeinek részletei. Pl. Babits sorai:

*Csak én írok, versemnek hőse: semmi.
Csak én bírok versemnek hőse lenni.
Szatmáron születtem, színésznőből lettem.
Szekszárdon születtem, színésznőt szerettem. (Babits)*
(KAF)

„KAF a saját szerű idézéssel a pretextusok és újraírt szöveg között úgy teremt kapcsolatot, hogy roncsoló játékos imitációval, jelöletlen idézetekkel a szöveghatárokat megszünteti, de az intertextusok variatív áthelyezésével folyamatosságot te-

remt a líratörténetben a tradíció újraértelmezésével” (Szikszainé Nagy 2024, 395).

A magyar líra stílustörténete című tankönyv megfelelő arányban tartalmazza az elméleti ismereteket és a hozzájuk kapcsolódó elemzéseket szövegbeli idézetekkel. Ezek az ismeretek segítséget nyújtanak az elemzett anyag feldolgozásában nemcsak az egyetemi, hanem az általános és a középiskolai irodalomoktatásban is. Az olvasókat segíti a szerzőtől megszokott figyelemmel és alapossággal minden fejezet végén összeállított stílustörténeti alapfogalmak rövid, lényegre törő megfogalmazása, valamint a gazdag felhasznált irodalom. Minden egyes elemzésre kiválasztott alkotót ismertető fejezet végén intertextuális tükörként az alkotó egy-egy jellemző verséből kiemelt soraira rájátszó versrészletekkel ösztönzi a könyv szerzője az olvasót az olvasottak továbbgondolására.

A könyvet jó szívvel ajánlom a magyar szakos tanároknak, tanárjelölteknek, mivel Szikszainé Nagy Irma olyan elemzési szemléletet ad, amivel könnyedén megszerethető a verselemzés az egyetemi hallgatókon kívül az általános és középiskolai diákokkal is.